

**ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ**

КОВАЛЬЧУК ВАСИЛЬ ІВАНОВИЧ

УДК 37.035.3:377.1:7

**ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРАЦІ УЧНІВ ПТНЗ
ХУДОЖНЬОГО ПРОФІЛЮ**

13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2005

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, доцент **ОРЛОВ Валерій Федорович**, Апарат Верховної Ради України, головний консультант, професор кафедри суспільних і гуманітарних наук Київського університету економіки і технологій транспорту, м. Київ.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор **ГРЕБЕНЮК Георгій Євгенович**, професор кафедри спеціальних дисциплін, Національний університет внутрішніх справ, м. Харків;

кандидат педагогічних наук, доцент **ПОПИК Олександр Іванович**, завідувач кафедри образотворчого мистецтва і художньої праці, Хмельницький гуманітарно-педагогічний інститут, м. Хмельницький.

Провідна установа: Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, кафедра теорії та історії педагогіки, Міністерство освіти і науки України, м. Київ.

Захист відбудеться “18” травня 2005 року о 14.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.451.01 в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М.Берлінського, 9, зал засідань (5-ий поверх).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України за адресою: 04060 м. Київ, вул. М.Берлінського, 9, (9-ий поверх).

Автореферат розіслано “16” квітня 2005 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.В.Лапаєнко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження. Розвиток суспільства об'єктивно зумовлений перетвореннями в усіх галузях життєдіяльності людини – у матеріальному виробництві, суспільних відносинах, духовній культурі. Це потребує вдосконалення самої людини як найвищої цінності нації та головної виробничої сили. Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні наголошує, що головною метою виховання є набуття юним поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань нашого народу, досягнення високої культури й особистісних рис громадян Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, економічної культури. Виховання людини, її особистісний розвиток – основне завдання, яке має реалізовуватися у системі професійної освіти. Тут визначальним є навчально-виробничий процес, оскільки звідси починається свідома трудова діяльність учня: навчальна праця, суспільно-продуктивна праця, технічна й наукова творчість.

У Національній доктрині розвитку освіти наголошується, що освіта у нашій державі має ґрунтуватися насамперед на культурно історичних цінностях українського народу, його традиціях і духовності. Нові підходи до вирішення цієї проблеми, реформування змістовно-структурних та дидактичних засад професійної підготовки фахівців художнього профілю передбачені у Концепції професійно-художньої освіти.

Метою професійно-художньої освіти визначено оволодіння особистістю систематизованими знаннями, вміннями та навичками, необхідними для організації художньої діяльності відповідно до здібностей, нахилів, професійних інтересів, всебічний розвиток її таланту, інтелектуального та художнього мислення, національної самосвідомості; формування в учнів психології сприймання (відчуття кольору, форми, естетичних якостей виробу), культури праці, спілкування. Реалізація цієї мети спрямована на формування в учнів наукового світогляду, почуття суспільного обов'язку, розвиток пізнавальної діяльності, виховання особистого позитивного ставлення до процесу праці та її результатів. У змісті й характері трудової діяльності закладено великі можливості для розвитку особистості.

Досвід економічно розвинених країн переконує в тому, що в умовах ринкової економіки актуалізуються завдання трудового виховання молоді, а водночас і педагогічного забезпечення процесу формування культури праці, реформування змісту підготовки до трудової діяльності. Формування культури праці є інтегративно-комунікативним компонентом всієї системи освіти в інформаційному суспільстві.

Важливе методологічне значення для визначення мети й завдань нашого дослідження мають праці А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського, а також визначних педагогів сучасності, що безпосередньо займалися розробкою питань базової професійної освіти. Зокрема, питання розвитку особистості, політехнічної освіти, формування культури праці розроблялися П.Р. Атутовим,

Б.І. Адаскінім, С.Я. Батишевим, С.Є. Матушкінім, В.М. Мадзігоном, В.А. Поляковим, М.М. Скаткінім, В.П. Струманським.

Визначаючи психологічні основи діяльності людини як особливої форми її активності, ми спиралися на праці Л.С. Виготського, О.М. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейна. Вченими досліджувалися психологічні аспекти розвитку дітей на різних ступенях навчання й виховання. Психолого-педагогічні особливості формування культури праці учнів висвітлено у працях Є.А. Мілеряна, В.В. Чебишевої, В.А. Ядова. Роль навчання у розумовому розвитку дітей розглядалася Т.Н. Гавриловою, П.Я. Гальперінім, А.А. Любінською та ін. Дослідження В.Г. Машиністова, В.В. Рибалки, Я.А. Рожнева, І.П. Фрейтаг присвячені питанням особистісного розвитку фахівця, політехнічної трудової підготовки учнів професійної школи.

Аналіз результатів досліджень педагогів, психологів і соціологів свідчить про актуальність і соціально-економічне значення проблеми виховання культури праці учнів ПТНЗ.

На основі здійсненого аналізу виявлено суперечності у системі професійної художньої освіти, зокрема:

- між вимогами щодо цілісності навчально-виховного процесу та професійної підготовки, неперервності професійної освіти й відсутністю системного зв'язку художньо-естетичної підготовки з виробничою практикою;
- сучасними вимогами щодо особистісно орієнтованого навчання, виховання творчого ставлення до професійної діяльності й використання у навчально-виховному процесі застарілих репродуктивних методів, засобів професійної підготовки у колективних та групових формах роботи;
- творчим характером їхньої професійної діяльності й типовою (традиційною) системою масової підготовки майбутніх робітників художньо-виробничої галузі.

Подолання цих суперечностей можливе на основі обґрунтування теоретичних засад та концептуальних підходів до формування культури праці учнів професійних училищ художнього профілю, модернізації змісту фахової підготовки за допомогою широкого застосування нових методик виробничого навчання та виховання, а також подальшого розвитку художньої професійної освіти за такими напрямками:

- орієнтація на професійний розвиток особистості фахівця;
- забезпечення єдності теоретичного й виробничого навчання з професійним і художньо-естетичним вихованням;
- формування потреби самопізнання, усвідомлення учнем особистісного значення процесів самовиховання, професійного самовдосконалення.

Актуальність проблеми, її винятково важливе соціально-педагогічне значення, недостатність наукових розробок з цієї проблеми стали підставою для визначення теми дослідження **“Формування культури праці учнів ПТНЗ художнього профілю”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами.

Дисертаційне дослідження пов'язане з планом наукових робіт Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України при розробці теми “Педагогічні засади розвитку професійної культури майбутніх робітників у професійних навчальних закладах” (РК № 0102U000403).

Тема дисертації затверджена рішенням вченої ради Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України (протокол №3 від 22 березня 2001р.) та узгоджена у Раді з координації наукових досліджень в галузі педагогіки і психології в Україні (протокол №7 від 17 вересня 2002 р.).

Об'єкт дослідження: професійна підготовка висококваліфікованих робітників деревообробних професій у ПТНЗ художнього профілю.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування культури праці майбутніх столярів та різальників по дереву і бересті.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити методику формування культури праці учнів ПТНЗ художнього профілю.

Концепція дослідження. В основу концептуальних положень покладено ідею взаємовідповідності між системою зовнішніх впливів і внутрішніх особистісних перетворень у спеціально створених, науково обґрунтованих умовах навчально-виховного процесу. Принциповим для нашого дослідження є гуманістичний, особистісно орієнтований підхід до організації навчально-виховного процесу в системі професійної художньої освіти, що ґрунтується на положеннях гуманістичної філософії, педагогіки і психології.

Проблема формування культури праці учнів професійних художніх навчальних закладів розглядається у контексті створення загальнонаціонального виховного середовища, складовим елементом якого є вітчизняна система професійної освіти.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що ефективність формування культури праці учнів ПТНЗ у цілісному процесі професійного виховання буде залежати від:

- постійної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу в системі “учень-викладач-майстер виробничого навчання”;
- врахування специфіки організації навчально-виробничого процесу в ПТНЗ художнього профілю;

– впровадження методики формування культури праці учнів ПТНЗ, розробленої на основі методу смислової регуляції.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан досліджуваної проблеми у педагогічній теорії й на практиці.
2. Виявити специфіку організації навчально-виробничого процесу в ПТНЗ художнього профілю.
3. Розробити критерії оцінювання рівнів сформованості культури праці учнів.
4. Обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність авторської методики формування культури праці учнів професійно-технічних навчальних закладів художнього профілю.
5. Підготувати методичні рекомендації для майстрів виробничого навчання щодо формування культури праці учнів у навчально-виробничій діяльності.

Методологічною основою дослідження стали положення філософії про єдність форми і змісту, психологічні, педагогічні положення щодо активної природи людини у пізнанні життя й самої себе, наукові ідеї та висновки гуманістичної філософії, педагогіки і психології щодо сутності удосконалення особистості в процесі активної трудової діяльності й вікових особливостей соціалізації молоді у сучасних соціально-економічних умовах.

Теоретичну основу дослідження становлять положення щодо формування культури особистості, професійної культури, культури праці. У дослідженні ми спиралися на новітні дослідження з філософії педагогіки (В.П. Андрущенко, І.А. Зязюн, В.О. Кудін), психологічні дослідження розвитку особистості (Г.О. Балл, І.Д. Бех, Л.С. Виготський, О.М. Леонт'єв та ін.), теорію виховуючого навчання (В.М. Коротов, А.С. Макаренко та ін.), теорію формування культури особистості (В.Г. Бутенко, М.І. Киященко, Л.Г. Коваль, В.Ф. Орлов, В.І. Толстих та ін.), теоретичні основи активізації навчання й розвитку творчого мислення (Л.С. Виготський, П.Я. Гальперін, В.В. Рибалка, Н.Ф. Тализіна та ін.).

Методи дослідження. Для реалізації поставлених завдань нами використовувався комплекс теоретичних та емпіричних методів дослідження.

Теоретичні методи: теоретичний аналіз застосовувався на всіх етапах роботи. Особливе значення він мав на початковій стадії дослідження проблеми для визначення критеріїв та рівнів сформованості культури праці, а також аналізу матеріалів дослідження у філософському, психологічному, соціологічному, педагогічному, художньо-естетичному й методичному аспектах;

Емпіричні методи: вивчення педагогічної документації щодо педагогічного забезпечення розвитку професійної культури учнів ПТНЗ, змісту та результатів творчої діяльності, досвіду роботи викладачів, майстрів виробничого навчання професійно-технічних навчальних закладів освіти. Аналіз навчальних планів, програм, звітів про навчально-виробничу роботу дав змогу отримати фактичний матеріал щодо умов формування професійної культури та розвитку культури

праці, про форми, засоби, методи розвитку професійно значущих якостей особистості майбутнього фахівця. Особливий інтерес становив аналіз робіт, представлених на виставках-конкурсах, протоколи конкурсів кращих робіт учнів і майстрів виробничого навчання професійно-технічних навчальних закладів художнього профілю та аматорів професійно-технічних училищ інших спеціалізацій. Соціологічні методи (письмове та усне опитування, анкетування, інтерв'ю, тестування) мали важливе значення для одержання фактичного матеріалу про художні інтереси та якість естетичних уподобань майбутніх столярів, різальників по дереву та бересті. Відповіді учнів дали можливість встановити обсяг наявної в них інформації, художньо-естетичних знань у галузі декоративно-ужиткового мистецтва. З метою одержання стандартизованої інформації використовувалися методи ранжування, якісного аналізу творчих робіт учнів, що дало змогу врахувати ступінь впливу мистецтва на розвиток професійної культури майбутнього фахівця, значення умов, змісту, методів навчання й виховання у формуванні культури праці; наукове спостереження проводилося у природних умовах, безпосередньо на заняттях із спеціальних технологій, у ході виробничої практики, під час обговорення результатів творчої праці учнів, якісного аналізу виробів; педагогічний експеримент та статистичний аналіз здобутих результатів дослідження дозволив довести ефективність методики формування культури праці.

Експериментальна база дослідження: професійно-технічні навчальні заклади Чернівецької, Івано-Франківської, Хмельницької, Львівської областей. Зокрема, ВПХУ №5 м. Чернівці, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, Вижницький коледж прикладного мистецтва ім. В. Шкрібляка Чернівецької області, Косівський державний інститут прикладного та декоративного мистецтва Івано-Франківської області, Художній ліцей м. Львова. У дослідженні взяли участь: 582 учні, 78 студентів, 94 викладачі професійно-технічних навчальних закладів (серед них 20 викладачів та методистів як експерти), 15 директорів училищ та їхніх заступників.

Організація дослідження.

Перший етап (1998 – 1999 рр.) – пошуково-емпіричний, у процесі якого виявлялися особливості багаторівневої професійної підготовки столярів та різальників по дереву і бересті, умови розвитку професійної культури в системі професійно-технічної освіти, готовність педагогічного персоналу до формування культури праці майбутніх фахівців.

Другий етап (1999 – 2001 рр.) – теоретичний, який включав аналіз філософської, психологічної та педагогічної літератури з проблеми, накопичення педагогічного досвіду роботи для подальшого визначення й обґрунтування вихідної методологічної бази дослідження; розробку структурного змісту теоретичних курсів і спеціальних технологій столярного виробництва та різьблення з метою виявлення зв'язку з художньо-естетичним розвитком учнів, визначення

педагогічних умов, які забезпечують розвиток творчої уяви, мотивують потребу професійного самовдосконалення, формування певного рівня культури праці.

Третій етап (2001 – 2005 рр.) – дослідно-експериментальний, під час якого проводилася експериментальна перевірка авторської методики формування культури праці учнів професійно-технічних навчальних закладів художнього профілю, розроблених нами навчальних програм, методичних рекомендацій, творчих завдань з метою створення засобів формування культури праці та перевірки їх ефективності щодо професійного розвитку учнів ПТНЗ, зокрема, методи смислової регуляції та мотивації потреби майстрів виробничого навчання та учнів у професійному самовдосконаленні.

Наукова новизна дослідження: *вперше* науково обґрунтовано методику формування культури праці учнів професійно-технічних навчальних закладів художнього профілю деревообробних професій; *удосконалено* форми й методи організації навчально-виробничої діяльності у ПТНЗ художнього профілю на основі застосування методу смислової регуляції; *подальшого* розвитку набули положення щодо оновлення змісту навчально-виробничого процесу майбутнього фахівця ПТНЗ художнього профілю.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що розроблено критерії визначення рівнів та етапи формування культури праці як професійно значущої якості особистості столяра та різальника по дереву і бересті (знання художньо-естетичного характеру, професійні знання, вміння, навички, ставлення до професійної діяльності, художньо-естетичні смаки, творче мислення).

Практичне значення дослідження полягає в тому, що основні результати дослідження впроваджені у процес професійної підготовки майбутніх фахівців деревообробної галузі, а також розроблені науково-методичні рекомендації щодо формування культури праці учнів ПТНЗ можуть бути використані у навчально-виробничій діяльності суб'єктів педагогічного процесу; розроблено методику формування культури праці (ФКП), вдосконалено навчальні плани та програми виробничого навчання; розроблено науково-методичні рекомендації для майстрів виробничого навчання, які можуть бути безпосередньо використані у навчально-виховному процесі та практичній підготовці учнів професійно-технічних училищ художнього профілю деревообробних професій; розроблено дидактичні модулі виробничого навчання, творчі завдання для учнів ПТНЗ художнього профілю; створено Малу академію мистецтв, на базі якої працюють творчі майстерні писанки та художньої обробки деревини; вдосконалено методи науково-дослідної та методичної роботи.

Впровадження результатів дослідження. Розроблену й науково обґрунтовану методику формування культури праці учнів професійних училищ художнього профілю впроваджено у професійно-технічних навчальних закладах художнього профілю Чернівецької області (акт впровадження №1 та довідка №13/238 від 18.08.2003 р.), Хмельницької області (довідка №47 від

11.02.2004 р.), Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича (довідка №23-08.51/926 від 23.12.2003 р.), Вижницькому коледжі прикладного мистецтва ім. В. Шкрібляка (акт впровадження № 2 від 24.02.2003 р.), Косівському державному інституті прикладного та декоративного мистецтва (довідка №48 від 24.02.2004 р.), Львівському художньому ліцеї (довідка № 01/78 від 31.03.2004 р.)

Особистий внесок автора полягає у виявленні основних структурних компонентів культури праці; в обґрунтуванні положень щодо взаємодії у системі “учень-викладач-майстер виробничого навчання”; розробці критеріїв та рівнів сформованості культури праці; розробці авторської методики формування культури праці та її апробації у навчально-виробничому процесі.

Вірогідність одержаних теоретичних та експериментальних результатів забезпечується методологічною й теоретичною обґрунтованістю вихідних положень дослідження; відповідністю використаного комплексу методів дослідження його об’єкту, предмету, меті й завданням; поєднанням кількісного та якісного аналізу одержаних результатів; статистичною обробкою експериментальних даних; позитивними наслідками впроваджених досліджень.

На захист виносяться:

1. Педагогічні умови формування професійних якостей особистості майбутнього фахівця, його професійної культури й культури праці.
2. Авторська методика формування культури праці учнів ПТНЗ художнього профілю.

Апробація роботи і впровадження результатів дослідження.

Основні результати дослідження були представлені на п’ятій науково-практичній конференції “Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми” (м. Вінниця, 2002 р.); Науково-практичному семінарі з питань безперервної мистецької освіти “Інститут – училище – школа” (м. Косів, 2003 р.); Науково-практичному семінарі “Методологічні засади мистецької освіти” (м. Київ, 2004 р.); Науковому семінарі “Другі педагогічні читання пам’яті О.П. Рудницької” (м. Київ, 2004 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Сучасні освітні технології у підготовці майбутніх фахівців” (м. Львів, 2002 р.); Міжнародній науковій конференції “Психологічні і педагогічні основи підготовки фахівців в умовах сучасної європейської інтеграції” (м. Кельце, Польща, 2003 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців у професійних навчальних закладах технічного і художнього профілю” (м. Львів, 2004 р.); Міжнародній науковій конференції “Теоретичні та методичні засади розвитку мистецької освіти в контексті європейської інтеграції” (м. Суми, 2004 р.).

Основні положення дослідження обговорювалися на засіданнях відділу проблем виховання у професійно-технічних закладах Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України, кафедри загальної фізики Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича,

методичної комісії професій деревообробного та художнього профілю ВХПУ № 5 м. Чернівців, методичного об'єднання заступників директорів з навчально-виробничої роботи ПТНЗ Чернівецької області (2002-2004 рр.)

Результати дослідження були апробовані у процесі проведення занять із спеціальних технологій, виробничого навчання, педагогічної практики студентів Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, керівництва навчально-виховним процесом Вищого професійного художнього училища № 5 м. Чернівців (1999-2004 рр.).

Основні теоретичні положення і висновки дисертації викладено в 8 одноосібних публікаціях, 7 з них опубліковано у провідних наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України. Загальний обсяг особистого внеску – 5 друкованих аркушів.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (231 назва, з них – 7 іноземними мовами), додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 279 сторінок, з яких 189 – основного тексту. У роботі містяться 27 таблиць, 1 схема і 22 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету й завдання дослідження, сформульовано гіпотезу й наукову новизну, обґрунтовано теоретичне й практичне значення дослідження, сформульовано положення, що виносяться на захист, викладено відомості про апробацію та впровадження результатів проведеної роботи.

У першому розділі – **“Формування культури праці учнів ПТНЗ як педагогічна проблема”** – на основі системного підходу обґрунтовані теоретичні засади формування культури праці учнів художніх професійних училищ, з'ясовано сучасний стан виховної роботи та умови для формування культури праці, виокремлено проблеми та шляхи їх вирішення.

Теоретичні засади формування культури праці впливають із концептуальних положень теорії виховання та професійного навчання. У широкому розумінні теоретичні засади формування культури праці учнів професійно-технічних навчальних закладів – це сукупність понять та уявлень про професійну та художню діяльність; у вузькому – система знань про індивідуальні особливості учня на певних етапах його професійної підготовки й розвитку, шляхи вирішення проблем, що виникають у ході формування культури праці, та способи їх подолання. У дослідженні теоретичні засади представлені як сукупність понять, висловлювань і тверджень, зведених до об'єднаного начала.

Виявлено специфічні особливості, які відображають зміст поняття “культура праці”. Насамперед, поняття “культура праці” має не тільки теоретичне, й вартісне розуміння. Культура праці визначається тим, що вона характеризує стійку систему організації діяльності й виражається не тільки в тому, що робиться, а й в тому, як робиться. Культура праці характеризується не

кількістю вироблених людиною предметів, необхідних для задоволення певних потреб, а їхньою якістю, рівнем досконалості, що робить окремі предмети досягненням культури. Створюючи світ речей, людина одночасно створює себе, зміцнює свої сили та вдосконалює здібності, розширює рамки спілкування, формує нові потреби й засоби їх задоволення. Друга особливість цього поняття полягає в тому, що у культурі праці виявляється творча сутність людини, зростає і збагачується її творчий потенціал. Третя особливість – це вираження цілісної характеристики культури праці як професійної якості фахівця, що розвивається в умовах виробництва.

Культура особистості та її трудова діяльність мають двобічний зв'язок. З одного боку, культура особистості робітника, спеціаліста впливає на його трудову діяльність, якість праці, досконалість кінцевого результату. З другого боку, рівень культури праці позначається на розвитку загальної культури індивіда. Цей взаємовплив має органічну єдність і виявляє високий смисл професіоналізму в навчально-виробничій і трудовій діяльності.

Культура праці є продуктом саморозвитку та взаємодії суб'єктів у навчально-виробничій і трудовій діяльності. Така взаємодія також має двосторонній характер діалогу. В ній формується культура праці учня і здійснюються процеси вдосконалення навчально-виробничої діяльності, розвитку естетичної культури фахівців художнього профілю, професійного самовдосконалення педагога.

Як продукт саморозвитку та взаємодії суб'єктів навчально-виробничої і трудової діяльності, формування культури праці є спеціально організованим і цілеспрямованим процесом, ефективність якого залежить від педагогічних умов, за яких він здійснюється, а також відповідного науково-методичного забезпечення.

Основи культури праці закладаються у трудовому вихованні й дістають розвитку в процесі професійного виховання, набуваючи ознак професійної якості особистості.

Виховання елементів культури праці учнів повинно здійснюватися у формі цілеспрямованого педагогічного діяння, яке охоплює всі ланки навчально-виховного процесу й будується на основі єдності педагогічного і учнівського колективу, на розширенні сукупності знань і практичних умінь культури праці учнів.

Професійно значущими компонентами цілісного процесу виховання культури праці, формування яких інтегрує у собі ефективність зовнішніх впливів на вихованця і внутрішніх особистісних перетворень, є:

- знання (загальнотеоретичні, художньо-естетичні, загальнотехнічні, політехнічні, правил техніки безпеки, санітарно-гігієнічні);
- уміння планувати трудові дії;
- уміння контролювати якість роботи;
- уміння працювати самостійно та в колективі;

- творче ставлення до праці, естетизація її процесу;
- уміння аналізувати отримані результати і формулювати висновки.

У другому розділі – **“Педагогічні умови формування культури праці учнів ПТНЗ художнього профілю”** – розроблено критерії та встановлено рівні сформованості культури праці в учнів ПТНЗ художнього профілю.

Серед педагогічних умов формування культури праці учнів ПТНЗ художнього профілю виділені ті, які безпосередньо спрямовані на вдосконалення навчально-виробничої діяльності, мають особистісну зорієнтованість, забезпечують динамічний розвиток професійно-значущих якостей особистості майбутнього фахівця і, зокрема, такої інтегративної якості як культура праці. До них відносимо наступні:

- творчу взаємодію суб’єктів навчально-виховного процесу у всіх аспектах, які стосуються професійного розвитку особистості майбутнього фахівця;
- дотримання гуманістичних принципів особистісно орієнтованого навчання й виховання, формування професійних якостей майбутнього фахівця на основі усвідомлення ним соціального й особистісного сенсу навчально-виробничої та трудової діяльності;
- високий рівень уміння суб’єктів навчально-виховного процесу контролювати себе і здійснювати контроль та самоконтроль у процесі професійного розвитку учнів, у навчально-виробничій і трудовій діяльності;
- дотримання морально-етичних, естетичних та раціонально-технологічних вимог трудової діяльності.

Окреме місце у підготовці спеціалістів художнього профілю належить вихованню художньо-естетичних якостей, серед яких нами визначені ті, що становлять основу професійного розвитку столярів та різальників по дереву і бересті:

- уявлення про прекрасне, здатність до творчого переосмислення стереотипів, ініціативність, фантазія, воля;
- розвиток потреби учня створювати художні вироби, його ставлення до праці й бажання працювати творчо, прагнення реалізувати власні творчі задуми у професійній художній діяльності;
- самостійність у праці, що свідчить про кваліфікацію робітника й водночас є рисою характеру, яка відображає бажання й уміння діяти відповідно до власних поглядів, переконань. Вона виявляється у самостійності мислення учня, пояснює характер його вчинків.

Доведено, що умовою розвитку самостійності є смислова регуляція та активізація професійних інтересів. Смислова регуляція здійснюється у діалоговому спілкуванні з викладачами й майстрами виробничого навчання, та виступає детермінантою професійних інтересів учнів. Усвідомлення смислу власних дій та вчинків, осмислення завдань і програм професійного самовдосконалення, перспектив формування і розвитку професійної культури і, зокрема культури

праці, забезпечує позитивну мотивацію особистості на шляху до успішного оволодіння професією й потреби професійного розвитку і навчання протягом життя.

Встановлено, що культура праці робітників таких спеціальностей як столяр, різальник по дереву і бересті, виробник художніх виробів з кераміки та інших професій художнього профілю, яких готують професійні училища, складається з чотирьох основних компонентів.

Перший компонент – широкий спектр професійних знань, зокрема, про статус деревообробного виробництва, художньої обробки металу чи інтегрального виробництва, про його місце й значення у загальнодержавній системі господарювання, про сировинні ресурси, технічну оснащеність, технологічні можливості обладнання, обізнаність щодо експлуатаційних можливостей та споживчої достатності результатів трудової діяльності. Культура праці учнів ПТНЗ художнього профілю включає технологічну дисципліну, тобто чітке дотримання найраціональнішої технології виконання роботи і вимог до її якості; правильне використання навчально-технічної та виробничої документації; дотримання правил і норм виробничої естетики; бережливе ставлення до обладнання, матеріалів, енергії.

Важливим показником високої культури праці є вміння учнів планувати свою працю, усвідомлюючи цілі, аналізуючи умови майбутньої діяльності, визначаючи шляхи, способи й засоби виконання завдань. Все це сприяє розвитку вмінь самостійно приймати раціональні рішення щодо виконання свого задуму.

У формуванні в учнів високої культури праці особливої уваги заслуговує виховання звички правильно організовувати свою працю, тримати у порядку і чистоті робоче місце відповідно до вимог наукової організації праці. Цей показник включає також дотримання правил і норм безпеки праці, вимог виробничої санітарії та гігієни, екологічних вимог.

Другий компонент – почуття працюючої людини, її емоційне ставлення до всього, що пов'язане з умовами, процесом і результатами праці. Зокрема, емоційне піднесення викликане освоєнням певних технологічних прийомів, естетичне ставлення до художнього виробу, зробленого власними руками, відповідальність, впевненість у собі, своїх уміннях.

Третій компонент складається з стійкої мотивації трудової діяльності, інтересу до кінцевого продукту власної діяльності, бажання досягнути високої якості, естетичної досконалості виготовлення виробу.

Четвертий компонент – професійна діяльність як система трудових дій, операцій, процедур, що стали правилами, якими оволодів спеціаліст і які є оптимальними саме для нього. Тут важливо враховувати всі фактори його фізичних можливостей і їх адаптованість до конкретного виду продукції та техніко-технологічної оснащеності роботи з нею.

Всі ці компоненти органічно взаємопов'язані та взаємозумовлені. Рівень їх розвитку виявляється у ставленні особистості до навчально-виробничої та професійної трудової діяльності та її результатів.

Специфічність ПТНЗ художнього профілю обумовлює особливе ставлення суб'єктів навчально-виховного процесу до формування культури праці. Ця особливість проявляється в актуалізації естетичних і моральних цінностей, мотивації трудової діяльності, та її якісних показників.

Визначення напрямів і способів виховної роботи щодо формування культури праці учнів ПТНЗ залежить від чітко визначених критеріїв і науково обгрунтованих рівнів професійного розвитку майбутніх фахівців в галузі деревообробного та художнього виробництва.

У процесі формування культури праці майбутніх фахівців визначено систему цілей, що відображають основні напрями:

- теоретична та практична підготовка учнів до творчої та продуктивної праці в галузі художнього виробництва;
- художньо-естетичний розвиток учнів під час навчально-виробничої діяльності;
- підготовка учнів до професійної діяльності на основі смислової регуляції формування культури праці.

Відповідно означених цілей, розроблено критерії, які ми поділяємо на три групи: емоційно-мотиваційна, нормативно-регулятивна, поведінкова.

За даними групами критеріїв визначено рівні сформованості культури праці:

I. Найвищий – учні володіють програмним матеріалом і вміють використовувати його на практиці у процесі виконання навчального трудового завдання. У своїй роботі вони використовують знання з математики, креслення, спецтехнології, конструювання, художніх дисциплін; знають назву і будову ручних інструментів, пристосувань, самостійно готують їх до роботи; володіють правилами побудови креслення й нанесення на ньому розмірів, правилами побудови технічного рисунка; уміють організовувати робоче місце, аналізувати предмети за різними ознаками, виділяти в них суттєве, вибирати матеріали за їхніми властивостями; уміють планувати послідовність виконання трудових операцій, вносити елементи творчості й естетики у виготовлення виробу; вміють працювати в колективі, надавати допомогу товаришам під час виконання трудового завдання, контролювати роботу за попередньо складеним планом; аналізувати результати своєї праці, праці товаришів і робити висновки. Усвідомлюють смисл своєї діяльності та необхідність професійного самовдосконалення.

II. Високий – учні добре володіють програмним матеріалом, трудовими вміннями і навичками, але не одразу можуть будувати технічний рисунок і креслення майбутнього виробу, інколи в роботі потребують незначної допомоги майстра виробничого навчання і товаришів, у

цілому успішно справляються з поставленим завданням. Аналогічні завдання виконують без утруднень, уміють організувати робоче місце, планувати послідовність виготовлення виробу, вносити елементи творчості та естетики у процес виготовлення виробу; уміють контролювати процес роботи, працювати у колективі й надавати допомогу товаришам; аналізувати результати своєї роботи, робити висновки. Намагаються усвідомити смисл майбутньої професійної діяльності та відповідно корегувати власні дії.

III. *Середній* – учні мають прогалини у професійній підготовці. Не завжди використовують теоретичний матеріал під час виконання навчального завдання. Припускаються помилок у послідовності планування трудових операцій, не можуть самостійно виявити їх; звертаються по допомогу до майстра, завдання з конструювання і технології виготовлення виробу розв’язують тільки з допомогою наставника та однокурсників. Епізодично виявляють творчі здібності. Естетичну оцінку художнього виробу можуть дати тільки з допомогою викладача. Працюючи у колективі, надають допомогу іншим після нагадування майстра. Недостатньо усвідомлюють смисл виробничого навчання й не відчувають потреби у самовдосконаленні.

IV. *Низький* – учні погано орієнтуються у теоретичному матеріалі. Із завданням їм важко впоратися навіть з допомогою майстра. Припускаються суттєвих помилок, виконуючи навчальне завдання, не доводять його до кінця, не можуть скласти інструкційну карту, не спроможні виконати завдання з конструювання й технології виготовлення виробу. Елементи творчості й культури праці при виконанні навчального трудового завдання відсутні. Не вміють працювати в колективі. Не схильні допомагати іншим.

Ефективність методичного забезпечення процесу формування культури праці безпосередньо залежить від характеру міжсуб’єктного спілкування в системі “учень-викладач-майстер виробничого навчання”. Встановлено, що оптимальною умовою є діалогічне спілкування на основі моделі “смысл-текст”, включення в систему зовнішніх впливів імітаційно-ігрових ситуацій, що реалізуються на основі усвідомлення особистісного смислу навчально-виробничої діяльності.

У третьому розділі – **“Організація та результати експериментальної роботи з формування культури праці учнів”** – розкрито методику експериментальної роботи з формування культури праці учнів ПТНЗ художнього профілю.

Експериментальна робота проводилася в умовах природного навчально-виховного процесу на уроках виробничого навчання. Для перевірки результативності запропонованої методики наприкінці формуючого експерименту учням контрольних і експериментальних груп пропонувалися виробничі завдання, виконання яких передбачало порівняно однакову складність і різноманітність трудових операцій, закладених у програмі виробничого навчання. Спостерігаючи за ходом виконання учнями завдання, ми фіксували і аналізували помилки, яких вони припускалися, і

вносили необхідні корективи. Результати проведених контрольних зрізів порівнювались як у експериментальних, так і в контрольних групах.

Таким чином, було створено експериментальну програму процесу формування культури праці (ФКП), яка базується на єдності емоційного та інтелектуального розвитку, накопиченні суб'єктивного емоційного фонду, формуванні художньо-естетичних потреб, баченні учнем соціального і особистісного смислу в розвитку власних професійних якостей. Знання, вміння, навички виробничої діяльності в цьому процесі є підґрунтям для функціонування динамічної моделі ФКП.

У цьому контексті зміст навчально-виробничої діяльності у взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу розглядається у двох взаємопов'язаних і взаємозалежних аспектах:

- оволодіння професією (знаннями, вміннями, навичками, накопичення досвіду, розвиток професійної компетентності тощо);
- оволодіння способами формування культури праці, самопізнання й професійного самовдосконалення.

Запропонована методика ФКП забезпечує динаміку формування культури праці за означеними напрямками. У ході експерименту підтверджено правильність сформульованих теоретичних положень та ефективність науково-методичного забезпечення динаміки поетапного руху в розвитку професійної культури від нижчого до вищого рівня.

За результатами констатуючого експерименту визначена основна проблема дослідження, проведено аналіз психолого-педагогічних підходів до проблеми формування культури праці учнів ПТУ, здійснено спостереження за реальною практикою виховної роботи. На цій основі накопичено науковий і практичний досвід дисертанта, визначено критерії та встановлено рівні формування культури праці учнів ПТУ художнього профілю.

Розроблена теоретична модель процесу формування культури праці з урахуванням специфічних особливостей ПТНЗ художнього профілю, умов, в яких здійснюється навчально-виховний процес.

Формуючий експеримент довів доцільність впровадження розробленої методики формування культури праці в навчально-виховну практику ПТНЗ. Вирішені організаційні питання: визначено кількісний склад учасників контрольних та експериментальних груп, встановлено базовий рівень розвитку професійних якостей учнів і психолого-педагогічної та фахової компетентності педагогічного персоналу.

Встановлено, що лише незначна частина учнів може визначити соціальний смисл своєї майбутньої професійної діяльності. Для того, щоб допомогти учням краще усвідомити значення виконуваних завдань, ми звертали увагу майстрів і викладачів на необхідність формувати в учнів навички художньо-естетичного та економічного аналізу, вчили бережливо витратити робочий час і

матеріальні ресурси. Водночас нагадували майстрам виробничого навчання давати естетичну оцінку виробу. У такий спосіб створювалися умови для поєднання, здавалося б, непоєднаних понять – ринкового прагматизму й високої естетичної мети.

В експерименті ми звертали увагу на активізацію пізнавального інтересу учнів з метою систематизації, розширення й поглиблення знань, стимулювання емоційного ставлення до професійної діяльності на основі усвідомлення соціального та особистісного смислу розвитку професійної культури, підвищення рівня культури праці, зацікавленого ставлення до результатів навчально-виробничої діяльності. Так ми намагалися забезпечити динаміку переходу їх від нижчого рівня розвитку культури праці до значно вищого рівня.

Експериментально доведено ефективність методики формування культури праці. Тут особливого значення набуває цілеспрямований відбір форм, методів, які сприяють закріпленню, збагаченню й використанню загальноосвітніх знань у пізнавальній і трудовій діяльності учнів, розвитку їхніх особистісних якостей, ставлення до професійної діяльності та усвідомлення самих себе професіоналами не лише у віддаленому майбутньому, а в реальних умовах (“тепер і зараз”). Тобто такими, які з кожним відмінно виконаним завданням (виробом) не лише готуються до трудової діяльності, а підвищують свою професійну майстерність. Для оцінки ефективності розробленої методики ФКП був застосований метод індивідуальної експертної оцінки.

Результати експерименту узагальнювалися й аналізувалися. На основі зібраного матеріалу, формулювалися висновки, розроблялися відповідні рекомендації, які впроваджувалися в практику роботи ПТУ, аналізувалися недоліки і допущені помилки.

В експериментальних групах працювали майстри виробничого навчання, з якими проводилися бесіди й семінари, їм надавалася методична допомога щодо організації занять за експериментальною методикою, консультації з психології спілкування, розвитку професійних якостей особистості учня. Робота проводилася під керівництвом автора. Використовувалися різні методи й форми роботи з молодими викладачами та майстрами виробничого навчання: школа молодого майстра, педагогічні семінари-практикуми, ярмарки педагогічних ідей, відкриті уроки різних форм, стажування. Добре зарекомендувала себе форма наставництва, коли молодий педагог працює поруч з досвідченим майстром чи викладачем.

Специфічним показником підготовки фахівців у ПТУ художнього профілю є їхній естетичний розвиток, який виявляється у ставленні до мистецтва й художнього виробництва, впливає на піднесення творчої ініціативи, активності. Завдяки впровадженню методики ФКП у ставленні до естетики праці учнів ПТУ художнього профілю відбулися помітні зміни (табл. 1).

**Результати впровадження методики формування культури праці
за показником формування ставлення до естетики праці**

Рівні проявів ставлення		Частота проявів (загальна кількість учнів –582, ЕГ –254, КГ –328)							
		Інтенсивна		Ситуативна		Епізодична		Не проявляється	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Емоційно-мотиваційний	До експ.	176 (69,3%)	248 (75,6%)	52 (20,5%)	62 (18,9%)	26 (10,2%)	18 (5,5%)	-	-
	Після експ.	134 (52,8%)	144 (43,9%)	46 (18,1%)	74 (22,6%)	50 (19,7%)	64 (19,5%)	24 (9,4%)	46 (14,0%)
Когнітивний	До експ.	112 (40,1%)	148 (45,1%)	68 (26,8%)	80 (24,4%)	40 (15,7%)	54 (16,5%)	34 (13,4%)	46 (14,0%)
	Після експ.	134 (53,7%)	186 (56,7%)	84 (33%)	118 (36,0%)	26 (10,2%)	16 (4,9%)	10 (3,9%)	8 (2,4%)
Поведінковий	До експ.	-	-	28 (11,0%)	36 (11,0%)	138 (43,3%)	166 (50,6%)	88 (34,6%)	126 (38,4%)
	Після експ.	64 (25,2%)	94 (28,7%)	90 (35,4%)	108 (32,9%)	54 (21,3%)	74 (22,6%)	46 (18,1%)	52 (15,9%)

Процес формування культури праці зумовлений якісними характеристиками підготовки до створення художніх виробів і самого ходу проведення занять. Ефективність ФКП залежить від того, як у навчально-виробничій діяльності здійснюються такі функції:

- *організаційна* (планування трудового процесу, оснащення робочого місця);
- *конструкторська* (проекування продукту праці);
- *технологічна* (проведення розмітки, вимірювальних, монтажних і оздоблювальних операцій);
- *психологічна* (самоконтроль у праці й аналіз її результатів, актуалізації уявлень учнів про кінцевий результат праці з погляду практичної доцільності і сенсу щодо власного професійного розвитку).

Виконання означених функцій на заняттях з виробничого навчання формує в учнів елементи культурної праці, доводячи їх до автоматизму, допомагає розкритися творчій особистості, сприяє формуванню культури праці в цілому. Вони з різною інтенсивністю виявляються в учнів ПТНЗ. Для здійснення статистичного опрацювання емпіричних даних за одиницю виміру прийнято частоту проявів таких функцій у різних педагогічних ситуаціях навчально-виробничого процесу (табл. 2).

Показники інтенсивності проявів основних функцій продуктивності праці

Функції	Частота проявів (загальна кількість учнів – 582, ЕГ – 254, КГ – 328)							
	Інтенсивна		Ситуативна		Епізодична		Не проявляється	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Психологічна	148 (58,3%)	182 (55,5%)	64 (25,2%)	84 (25,6%)	28 (11,0%)	42 (12,8%)	14 (5,5%)	20 (6,1%)
	166 (65,4%)	210 (64,0%)	78 (30,7%)	102 (31,1%)	10 (3,9%)	16 (4,9%)	-	-
Конструкторська	80 (31,5%)	112 (34,1%)	62 (24,4%)	68 (20,7%)	70 (27,6%)	56 (17,1%)	42 (16,5%)	92 (28,1%)
	124 (48,8%)	146 (44,5%)	86 (33,9%)	100 (30,5%)	34 (13,4%)	42 (12,8%)	10 (3,9%)	40 (12,2%)
Організаційна	140 (55,1%)	184 (56,1%)	50 (19,7%)	92 (28,0%)	26 (10,2%)	40 (12,2%)	26 (10,2%)	12 (3,7%)
	166 (65,4%)	222 (67,7%)	74 (29,1%)	84 (25,6%)	10 (3,9%)	16 (4,9%)	4 (1,6%)	6 (1,8%)
Технологічна	164 (64,6%)	204 (62,2%)	52 (20,5%)	72 (22,0%)	22 (8,7%)	44 (13,4%)	16 (6,3%)	8 (2,4%)
	192 (75,6%)	234 (71,3%)	58 (22,8%)	86 (26,2%)	4 (1,6%)	8 (2,4%)	-	-

На основі зіставлення якісних показників і статистичних даних визначено закономірність зростання рівня культури праці, доведено ефективність і доцільність впровадження запропонованої методики ФКП. Таким чином, було досягнуто мету дослідження, вирішено поставлені завдання, одержано об'єктивну картину динаміки формування культури праці в умовах виробничого навчання.

Проведене дослідження підтвердило основні положення гіпотези про те, що забезпечення умов для професійного виховання, творчої самореалізації майбутніх фахівців художнього профілю, використання методів мотивації потреби у професійному самовдосконаленні й смислової саморегуляції спонукає учнів до конструктивно-перетворюючих дій, сприяє зростанню рівня культури праці майбутнього фахівця.

За результатами проведеного дослідження зроблено узагальнюючі **висновки**:

1. Формування культури праці – це складний інтегративно-комунікативний процес, який акумулює всі досягнення і суперечності розвитку культури суспільства й сучасних освітніх систем. Від рівня культури суспільства й, зокрема, культури праці залежить його соціальна, економічна, екологічна стабільність, а водночас і процес формування культури праці особистості, оновлення змісту підготовки майбутніх фахівців до трудової діяльності. Соціально-економічні умови, в яких відбувається цей процес, вимагають створення відповідного психолого-педагогічного та науково-методичного забезпечення процесу формування в учнів ПТНЗ наукового світогляду, почуття суспільного обов'язку, активізації пізнавальної діяльності, формування особистого

позитивного ставлення до процесу праці та його результатів. Аналіз чинних нормативно-правових документів, наукових положень щодо формування культури праці підтвердив доцільність конкретизації теоретичних засад й уточнення сутності таких педагогічних категорій, як культура праці, смислова регуляція, мотивація потреби у професійному самовдосконаленні. За результатами теоретичного вивчення визначено концептуальні, науково-методичні підходи до розв'язання проблеми формування культури праці учнів ПТУ художнього профілю.

2. Педагогічна категорія “культура праці учня ПТНЗ” має три особливості, які відображають її сутність, зміст і структуру, це:

- досконалість, найбільша повнота виявлення тієї чи іншої якості діяльності, її організації та результатів; стійка система організації діяльності, яка виражається не тільки в тому, що робиться, але й в тому, як робиться;

- питання про те, якою мірою творча сутність людини виявляється в трудовій діяльності, зростає і збагачується її творчий потенціал. Риси творчої особистості – це новизна й суспільна значимість продукту її праці;

- вираження цілісної характеристики проявів людини. Про культуру праці фахівця ми говоримо тоді, коли ми бажаємо передати не якісь окремі сторони або властивості людини, а її інтегральні, об'єднані в єдине ціле професійні якості.

Культура праці учня ПТНЗ – це, з одного боку, умова, за наявності якої відбувається навчально-виробнича і трудова діяльність суб'єктів навчально-виховного процесу у ПТНЗ, з другого – це професійна якість особистості, продукт саморозвитку та взаємодії суб'єктів у навчально-виробничій і трудовій діяльності. Формування культури праці учнів ПТУ художнього профілю є цілісним, спеціально організованим і науково обґрунтованим процесом, який відображає гуманістичну спрямованість системи професійної освіти на особистісно орієнтоване навчання і виховання майбутніх фахівців у галузі художнього виробництва.

3. Педагогічними умовами, які забезпечують динамічний розвиток професійно-значущих якостей особистості майбутнього фахівця й, зокрема, такої інтегративної якості, як культура праці, є: творча взаємодія суб'єктів навчально-виховного процесу в усіх аспектах, які стосуються професійного розвитку особистості майбутнього фахівця; дотримання гуманістичних принципів особистісно орієнтованого навчання і виховання, формування професійних якостей майбутнього фахівця на основі усвідомлення ним соціального і особистісного сенсу навчально-виробничої та трудової діяльності; високий рівень умінь суб'єктів навчально-виховного процесу контролювати себе й здійснювати контроль та самоконтроль у процесі професійного розвитку учнів, у навчально-виробничій і трудовій діяльності; дотримання морально-етичних, естетичних та раціонально-технологічних вимог до трудової діяльності.

4. Специфіка організації процесу, спрямованого на формування культури праці учнів ПТНЗ художнього профілю, полягає передусім у, органічній єдності навчально-виробничого процесу з процесами формування культури особистості в системі “учень-викладач-майстер виробничого навчання”. Важливою умовою такої єдності є відповідність між зовнішнім виховним впливом і внутрішніми особистісними перетвореннями. Основою взаємодії цих структур у виробничому навчанні є усвідомлення учнем, майстром виробничого навчання і викладачем соціальних і особистісних смислів їх діяльності, спрямованої на гармонійний розвиток майбутнього фахівця. Розуміння смислу власних дій, поведінки, навчально-виробничої та професійної діяльності стає регулюючим фактором професійного розвитку, ставлення до праці та її результатів, формування оціночних суджень щодо морально-етичних та художньо-естетичних норм вироблених суспільством, власного рівня розвитку культури і, зокрема, культури праці.

5. Критерії формування культури праці учнів ПТНЗ художнього профілю складають три взаємопов'язані групи: емоційно-мотиваційну, нормативно-регулятивну і поведінкову. На їх основі встановлено рівні та етапи формування культури праці майбутніх столярів та різальників по дереву і бересті. Доведено, що кожен етап забезпечує динаміку зростання рівня професійної культури і формування культури праці відповідно до встановлених нами критеріїв. Останні визначаються згідно з вимогами, які висуває відповідна професія, та особливостей індивідуального розвитку професійно значущих якостей особистості майбутнього фахівця. Психолого-педагогічним механізмом, який забезпечує ефективність зовнішнього виховного впливу і внутрішніх особистісних перетворень, є метод смислової регуляції, який полягає в усвідомленні смислу власних дій і вчинків, осмисленні завдань і програм професійного самовдосконалення, перспектив формування і розвитку професійної культури і, зокрема культури праці. Метод смислової регуляції створює позитивну мотивацію особистості до успішного оволодіння професією і потреби професійного саморозвитку впродовж життя. Ефективність поетапного формування культури праці забезпечується динамічністю розвитку професійно значущих якостей особистості фахівця і відповідного матеріально-технічного забезпечення навчально-виробничого процесу.

6. Теоретично обґрунтована й перевірена на практиці методика формування культури праці базується на виявленні суб'єктивного досвіду учнів, визначенні рівня сформованості їх культури. Це є основою подальшого поетапного розвитку професійної культури, зокрема, культури праці майбутнього фахівця. Методикою було передбачено комплексне вирішення завдань на кожному з етапів формування культури праці. Так, наприклад, на першому – відпрацьовувалися способи художньо-педагогічного спілкування і засвоєння елементарних навичок, разом з тим, основна увага приділялася формуванню позитивного ставлення до праці та дотримання норм її організації. На другому – акцент робився на усвідомленні художньо-естетичної цінності виробів, дотриманні часових показників при виконанні виробничих завдань, вмінні самостійно планувати свою роботу

тощо. Наступні етапи передбачали осмислення і творче використання набутих знань, вмінь і навичок, здійснення самоконтролю у виробничій діяльності.

Експериментальна перевірка ефективності методики довела доцільність її впровадження у навчально-виробничий процес та продуктивний вплив на професійний розвиток особистості. Доведено необхідність досконалого володіння викладачами й майстрами виробничого навчання методами мотивації потреби у професійному розвитку майбутнього фахівця та смислової регуляції його навчально-виробничої і трудової діяльності. За результатами експерименту розроблені методичні рекомендації для майстрів виробничого навчання.

Таким чином, завдання дисертаційного дослідження розв'язані. Досягнута його мета: теоретично обґрунтована і експериментально перевірена методика формування культури праці. Результати дослідження можуть бути використані на таких рівнях:

- Науково-методичного центру професійно-технічної освіти Міністерства освіти і науки України для подальшої розробки стандартів професійної освіти на основі особистісно орієнтованих підходів до організації виробничого навчання і професійного виховання учнів професійно-технічної освіти;

- вищих педагогічних навчальних закладів для проведення практичних занять з курсу “Педагогічної майстерності” із студентами інженерно-педагогічних факультетів, а також факультетів, які здійснюють підготовку викладачів вищих професійних художніх училищ, ліцеїв, коледжів, керівників педагогічної практики для реалізації ідей особистісного орієнтованого навчання і виховання.

Проведене дослідження не вичерпує проблеми формування культури праці учнів ПТНЗ. Подальшого вивчення потребують такі її аспекти: професійна орієнтація молоді, мотивація та стимулювання прагнення до оволодіння робітничими професіями; розвиток професійних якостей майбутніх фахівців, формування творчої активності у виробничій діяльності; вплив морально-естетичної культури викладача, педагога професійного навчання на формування загальної культури учнів; взаємодія професійно-технічних закладів із загальноосвітньою школою, вищими навчальними закладами і базовим виробництвом щодо соціально-економічного і культурного розвитку суб'єктів навчально-виховного процесу.

Зміст і концептуальні положення дисертації відображені в таких **публікаціях** автора:

Статті в провідних фахових виданнях:

1. Ковальчук В.І. Виховання елементів культури праці в учнів ПТНЗ //

Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Вип. 99. Педагогіка та психологія. – Чернівці: Рута, 2000. – С.83-86. – 0,3 авт. арк.

2. Ковальчук В.І. Від профорієнтації до культури праці // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Педагогіка та психологія. – Чернівці: Рута, 2002. Вип. 137. – С.59-64. – 0,4 авт. арк.

3. Ковальчук В.І. Формування культури праці засобами естетичного виховання // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – №5. – С.220-233. – 0,9 авт. арк.

4. Ковальчук В.І. Вплив мистецтва на культуру праці // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Педагогіка та психологія. – Чернівці: Рута, 2003. Вип. 185. – С. 24-35. – 0,5 авт. арк.

5. Ковальчук В.І. Планування діяльності – компонент культури праці // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2003. – №4. – С.78-84. – 0,4 авт. арк.

6. Ковальчук В.І. Формування самостійності в роботі, як компонента культури праці // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2003. – №5 – С.71-92. – 1,1 авт. арк.

Статті в збірниках матеріалів конференцій:

7. Ковальчук В.І. Виховання культури праці в учнів ПТНЗ // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. – Вип. 2. У 2-х част.– Київ – Вінниця: ДОВ Вінниця, 2002. – Ч.1. – С. 426-429. – 0,4 авт. арк.

8. Ковальчук В.І. Формування культури праці в учнів вищого професійно-технічного училища художнього профілю // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: Зб. наук. праць: У 2-х ч. / За ред. Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО та О.Г. РОМАНОВСЬКОГО. – Х.: НТУ “ХПІ”, 2003. – Вип. 2. – С. 207-215. – 0,5 авт. арк.

Ковальчук В.І. Формування культури праці учнів ПТНЗ художнього профілю. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. – Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, – Київ, 2005.

Дисертація є комплексним дослідження проблеми формування культури праці у навчально-виробничій діяльності учнів професійних училищ художнього профілю. Методика формування культури праці та умови її впровадження у навчально-виховний процес науково обґрунтовані та експериментально перевірені.

У результаті дослідження встановлено прямий зв'язок між самостійною роботою та індивідуальним підходом до учня при опосередкованому педагогічному керівництві, визначено оптимальне співвідношення зовнішнього педагогічного впливу і саморегуляції у діалоговому спілкуванні суб'єктів навчально-виховного процесу, виявлено його основні умови, критерії та рівні поетапного розвитку культури праці.

Ключові слова: культура праці, професійна культура і професійне виховання, смислова саморегуляція, навчально-виробничий процес.

Ковальчук В.И. Формирование культуры труда учащихся профессионально-технических училищ художественного профиля. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Институт педагогики и психологии профессионального образования АПН Украины. – Киев, 2005.

Диссертация является комплексным исследованием проблемы формирования культуры труда в учебно-производственной деятельности учащихся профессиональных училищ художественного профиля. Методика формирования культуры труда и условия её внедрения в учебно-воспитательный процесс научно обоснована и экспериментально проверена.

В результате исследования установлена прямая связь между самостоятельной работой и индивидуальным подходом к учащемуся при опосредованном педагогическом руководстве, определено оптимальное соотношение между внешним влиянием и саморегуляцией в диалоговом общении субъектов учебно-воспитательного процесса, выявлены его основные условия развития профессиональной культуры.

Установлены критерии и уровни формирования культуры труда на различных этапах профессионального развития будущих столяров и резчиков по дереву и бересте.

Педагогическая категория “культура труда учащегося профессионально-технического образования” имеет три специфические особенности, отображающие ее сущность, содержание и структуру, это:

– совершенство, наибольшая полнота выявления того или другого качества деятельности, ее организации и результатов; стойкая система организации деятельности, которая выражается не только в том, что делается, но и в том, как делается.

– вопрос о том, в какой мере творческая сущность человека отобразится в трудовой деятельности, растет и обогащается творческий потенциал. Черты творческой личности – это новизна и общественная значимость продукта ее труда.

– выражение целостной характеристики проявлений человека. О культуре труда специалиста мы говорим тогда, когда мы желаем передать не только какие-то отдельные стороны или свойства человека, а ее интегральные, объединенные в единое целое профессиональные качества.

Культура труда учащегося профессионально-технического учебного заведения – это с одной стороны условие, при наличии которого происходит учебно-производственная и трудовая деятельность субъектов учебно-воспитательного процесса в системе

профессионально-технического образования, с другой – это профессиональное качество личности, продукт саморазвития и взаимодействия субъектов в учебно-производственной и трудовой деятельности. Формирование культуры труда учеников ПТУ художественного профиля является целостным, специально организованным и научно обоснованным процессом, отображающим гуманистическую направленность системы профессионального образования на личностно ориентированное обучение и воспитание будущих специалистов в отрасли художественного производства.

Педагогическими условиями, обеспечивающими динамичность развития профессионально значимых качеств личности будущего специалиста и, в частности, такого интегрированного качества как культура труда является:

- творческое взаимодействие субъектов учебно-воспитательного процесса во всех аспектах, касающихся профессионального развития личности будущего специалиста;
- соблюдение гуманистических принципов личностно ориентированного обучения и воспитания, формирование профессиональных качеств будущего специалиста на основе осознания им социального и личностного смысла учебно-производственной и трудовой деятельности;
- высокий уровень умения субъектов учебно-воспитательного процесса контролировать себя и осуществлять контроль и самоконтроль в процессе профессионального развития учеников, в учебно-производственной и трудовой деятельности;
- соблюдение морально-этических, эстетичных и рационально-технологических требований трудовой деятельности.

В основу методики формирования культуры труда заложены методы рефлексивного самопознания, смысловой регуляции, стимулирования потребности в профессиональном самосовершенствовании.

Ключевые слова: культура труда, профессиональная культура и профессиональное воспитание, смысловая регуляция, учебно-производственный процесс.

Kovalchuk V.I. Formation of a standard of work of learning technical training colleges of an art structure. – Manuscript.

Scientific thesis for the Degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in the specialty 13.00.04 – Theory and Methodology of Professional Education. – The Institute of Pedagogy and psychology of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2005.

The dissertation represents complex research of formation of a standard of work in industrial practice activity of learning maximum professional schools of an art structure. Technique formation of a standard of work and conditions of its introduction in teaching and educational process is scientifically proved and checked experimentally up.

As a result of research the direct communication between independent work and an individual approach to the pupil is established at a pedagogical management, the optimum parity between external influence and internal self-control in dialogue of subjects of teaching and educational process is determined, his basic conditions, criteria and levels of stage-by-stage development of a standard of work are revealed.

Keywords: a standard of work, professional culture and professional education, semantic self-control, industrial practice process.